

Foto: Ć. Branić

SLAPOVI KRKE KOD SKRADINA

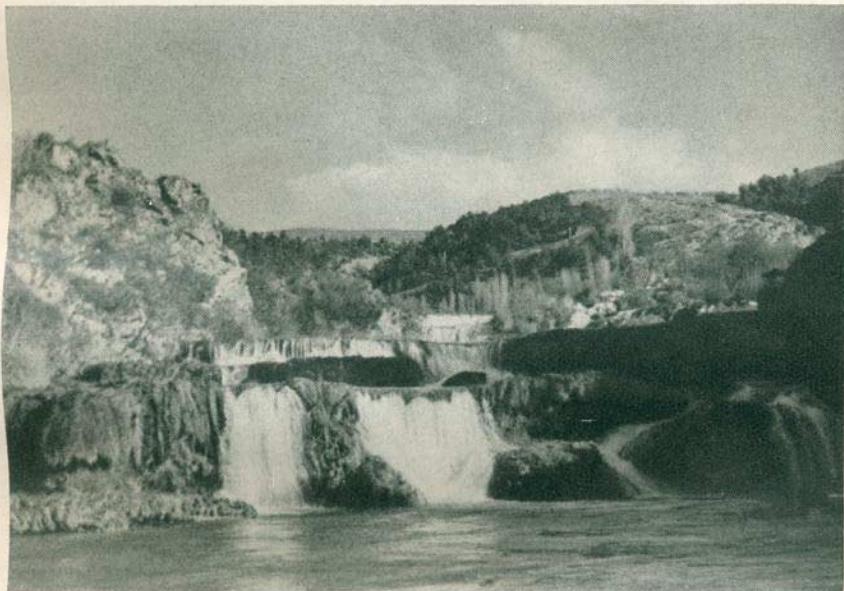

Foto: Ć. Branić

SLAPOVI KRKE KOD SKRADINA

1000
1000
1000

1000
1000
1000

Knežića grob u Velebitu

Matija Filjak (Petrinja)

Ispod Vratnika i Orloviog Gnizda, iza crkvice Sv. Mihovila i »Carskog Vrila«, 600 m više Senja i mora nalazi se taj grob. Navršilo se 100 godina, što je ta grobna raka ugrađena u velebitskom stancu kamenu, a 90 godina što se u njoj smirio umoran

Josip Kajetan Knegjic (1786.—1848.)

jedan putnik. Malo je poznat ovaj samotni grob, a još manje čovjek, koji u njemu počiva. Sve do nedavna pokrivaо ih je teški veo nezасlužene zaboravi, premdа bi по značenju, mistici, simbolici i ljepoti okoliša mogli ovaj grob porediti sa Njegoševim na Lovćenu, Jankovićevim u Jankovcu i Starčevićevim u Šestinama.

Ne bi se moglo kazati da ljudi ovamo ne dolaze. Naprotiv. Prošlo ih je na milijune, napiso se vode i odmorilo se ovdje. Ovaj je kraj kao kakova oaza u velebitskom kršu. Sve u njoj ključa od života. No niti poslovni ljudi, puni svojih osnova i brigā, niti drugi prolaznici, razdragani i očarani ljepotom okoliša i opsežnog razgleda, ne će pomisljati u takovim časovima na grob i smrt. A kako i sam grob ne privlači nikakvom banalnošću, već se skrovito i smjerno smjestio iza crkvice, nije nikakvo čudo, da se našlo malo ljudi, koji su doprli do toga groba, te se potrudili da makar pročitaju što na njemu piše. Natpis glasi:

»Mjesto od pokoja tjelesnih ostanaka pogl. gosp. Josipa Kajetana Knežića c. kr. četnika, austrianskog Leopoldova reda viteza, grada Senja začasnog gradjanina, osnovah cestah Velebitske, Josipove i Karlobaške, kao i luke Senjske učinitelja i posla o proizvođenju ravnatelja, rođena u Petrinji 15. veljače 1786 i preminuvšeg sa žalostju mnogih počitateljah u Senju na 15. rujna ljeta 1848.«

Malo je ovdje riječi, ali one nam odaju velika čovjeka, koji je stvorio znatna i trajna djela. Grob govori, djela govore. Samo svijet nekako ne razumije taj govor. Zaboravio ga! »Po djelima njihovim poznat ćete ih!« staro je pravilo; »Ne riječi, nego djela« nova je krilatica, ali unatoč tome, uza sva svoja djela, Knežić je loše prošao u našoj sredini, jer ta uopće ne zna za njega i njegova građevna stvaranja. To stvaranje pada u vrijeme od 1825 — 1848. Dakle u vrijeme našeg narodnog preporoda. Iz toga vremena znademo za najmanjeg pjesnika — stihotvorca, koji je ostavio kakovu neznačnu pjesmicu bez veće umjetničke vrijednosti, ali za Knežića i njegovo djelo se ne zna. Karakteristično je to! Izvedemo li zaključak iz ove činjenice, taj će svakako biti u prilog Pjesnika i njegove Riječi, koja je ipak najveća realnost. Ali i Knežić je bio pjesnik, idealista. Iz njegova se života i rada, a i smrti to vidi. Ne progovara »Riječ« samo iz štampanog znaka, ona izlazi iz svakoga umjetničkog, stvaralačkog djela. Graditeljstvo daje mogućnost najsnažnijeg umjetničkog iživljavanja i govora. Više je pjesnički, nego tehnički onaj duh, koji daje nekoj građevini snagu, stil, monumentalnost.

U Knežićevim kamenim česmama i granitnim obeliscima, koje je posijao uz Josipovu cestu, u njegovim mostovima, vijaduktima, zavojima ceste, na svakome kamenu braniku očituje se pravo umjetničko oblikovanje, očituje se genijalni graditelj-pjesnik. Snažno je Knežić progovorio i još uvijek u svojim djelima govori, ali, jer taj govor nije štampan, svijet ga ne čuje i ne zna. Štampa je ušutkala graditeljstvo. Osironašila čovjeka. Knežić je graditelj samouk. »Otac njegov biaše učitelj u Petrinji i poučavao ga prvi u elementarnih i geometričkim

nauchih« kaže za njega Kukuljević u »Slovniku umjetnikah jugoslavenskih« 1858. str. 188—190.

Bio je neobično nadaren i vrlo marljiv. 1801 g. imenovan je pomoćnim učiteljem kod svoga oca, navršivši jedva 15 godina života. Još iste godine ode u Beč, ali već 1802 bi dodijeljen kod pukovnije baruna Vukasovića, glasovitog graditelja Lujzinske ceste. U vrijeme Napoleonskih ratova bude kao lieutenant i bataljonski pobočnik pod tvrđavom Torunj ranjen. 1810 g., kad je Krajina pripala Napoleonu, pređe u francusku službu, gdje postane, iako još vrlo mlad, kapetanom u Torinu. Sudjelovao je još u bojevima u Poljskoj. 1814. opet je u austrijskoj službi kod graničarske pukovnije u Slunju, a

Foto: Milan

Knežićev grob

1815 već bude premješten kao vojni inžinir kod zemaljskog graditeljstva u Zadru.

Burno je Napoleonsko vrijeme nosilo mladoga Knežića po cijeloj Evropi. To je bila njegova škola! Učio je iz najbolje knjige. Osjetljiva njegova duša primala je na samim izvorima nepatvorenu hranu. Snažni njegov duh spajao je tu hranu sa vlastitim, neokaljanim, samorodnim elementima, koje je nosio u sebi kao sin svoje zemlje i naroda.

Nije suvišno, naprotiv vrlo poučno i zanimljivo, kako je Knežićev duh, oblagoroden kulturnim utjecajima Zapada, reagirao i uočio našu stvarnost. Tu našu stvarnost početkom 19. vijeka, tako jadnu i bijednu u poredbi sa drugim zemljama. Graničarski su krugovi gledali drugačije nego civilna Hrvatska. Rekao bih realnije, direktnije i narodu bliže. Polagali su važnost na ekonomski momenat.

Ekonomski je momenat prvi, ako i nije posljednji, niti najvažniji, ali je uvjet i osnova na kojoj se sve drugo izgrađuje.

Izgradnjom krasne »Velebitske« ceste Obrovac—Mali Halan—Sv. Rok 1825 — 7831 možemo Knežića smatrati prvim pretečom sjedinjenja Dalmacije sa Hrvatskom. Svladao je Velebit — glavnu stoljetnu zaprijeku jačoj izmjeni između Dalmatinske i Posavske Hrvatske. U zagrebačkom gradskom muzeju čuva se kopija suvremenе uljene slike, koja prikazuje promet na toj cesti, nakon njenog otvorenja 1832 g. Lička i dalmatinska crvenkapa susreću se na cesti kod Potpraga. Jače strujanje ne samo trgovачko, materijalno, nego duhovno Zagreb—Zadar ovom je cestom otpočelo. Ali i ovdje se pojavljuje naš fatum. Knežićeva aktivnost nekome je smetala. Ne može u službi dalje napredovati. Kao kapetan bude umirovljen. Mjesto nagrade za svoj teški i svestrani rad, — proveo je još regulaciju Krke i Čikole, spremio projekt za uređenje Cetine, izgradio i popravio mnoge dalmatinske ceste i luke, — bude još osumnjičen, oklevetan, te je morao napustiti to mjesto, te u naponu snage otici u penziju.

No ovakav duh kao što je Knežićev ne pozna mirovanja. Vječro je u pokretu i stvaranju. Već godinu dana poslije, na poziv hrv. bana baruna Vlašića, vidimo ga gdje izvodi svoje najveće životno djelo — Josipovu cestu od Karlovca u Senj. More, veza sa Jadranom, svladavanje svih zapriječaka toj vezi, u tome je poziv i sve stremljenje Knežića. Zahvaćen mediteranskim stvaralaštvo hoće da uputi i poveže sve naše zalede sa morem. Kod darovitog ovog našeg čovjeka, uzgojenog u graničarskoj, njemačkoj sredini, prevladao je utjecaj latinskog duha i kulture. Kod gradnje svojih cesta nailazi na tragove rimskega drumova. Mnogi ostaci snažne rimske civilizacije, koje je nailazio Knežić u Dalmaciji i drugdje izazivlju kod njega ljubav za klasični latinski jezik. Na svojim kamenim spomenicima koje gradi u klasici, stavlja često latinski jezik. Na nadgrobnu ploču svome ocu, koji je umro u Petrinji 1833 g. stavlja takođe latinski natpis. Uza svu svoju ljubav prema latinskom jeziku i klasičnom građevnom izražaju nije ostao stran narodnom preporodu. Narod je bio ponosan ovim svojim sinom. Dokazuje nam to pjesma nepoznatog autora, kojoj naslov glasi: »Radost Hèrvata na vèru Kapelle 8. listopada 1843 kad visoko blagorodni gospodin vitez Josip Kajetan Knežić, c. kr. major i upravitelj ceste Josipove u Hèrvatskoj radi velikih o gradnju cestah stečenih zaslugah od Nj. C. K. Veličanstva premilostivo poděljenim visokim austrijskim od zaslugah redom Leopoldovim svečano bi urešen. U Zagrebu, tiskom kr. povl. horv.-sl.-dalm. tiskarne Dra Ljudevita Gaja 1845.«

Ovo odlikovanje, koje je uslijedilo na preporuku grofa Nugenta, odjeknulo je u cijeloj Hrvatskoj, pronijelo je glas graditelja Knežića preko granica domovine.

Od velike je važnosti bila ova cesta, koja je spajala najzapadniju riječnu luku sa morem. Silan promet koji se odvijao od Karlovca u Senj ekonomski je proporođio one krajeve. Paralelno sa kulturnim i narodnim buđenjem, koje je pokrenuto zanosnim oduševljenjem Iliraca, Knežić je proračunato i trijezno stvarao uvjete ekonomskog preporoda. Nitko nije tako duboko shvatio i upoznao naše tlo i geopolitički njegov položaj kao Knežić. Dok još nisu bili izgrađeni i opipljivi razni politički interes i nacionalni egoizmi, cijeli panonski i podunavsk bazen prirodno je tendirao prema Jadranu. Spajivši tekovine suvremene građevne tehnike i sve mogućnosti, koje daje naše tlo i njegova struktura, Knežić je to prirodno strujanje prometa pospešio i ojačao. Cesta Gospić—Karlobag također je Knežićeve djelo, samo nije doživio njenu izgradnju, jer je 1848. g. umro.

No još više od njegovih velebitskih cesta, koje jedva da bi se i danas mogle bolje izvesti, zapanjuje Knežić svojom genijalnom osnovom za gradnju željezničke pruge od Siska na Senj. Razmak od nekih 120 km zračne linije, najkraći je spoj plodne Posavine i Hrv. Primorja. Tragom rimskoga puta Siscia—Senia htio je Knežić izvesti željeznicu. I to u vrijeme, dok na ovom području nije bio izведен niti jedan kilometar ž. pruge. To je uopće prvi projekt željeznice na teritoriju ove države. Bio je izrađen u najsitnije detalje i sačuvao se do danas. Više od polovice pruge, sve do izvora Gline, moglo se izgraditi bez većih tehničkih poteškoća. Za prvo je vrijeme Knežić predvidio na tom otsjeku konjsku željeznicu, dok se ne bi potpuno izgradila cijela pruga i upotrijebio parni pogon. Za gradnju ove pruge Knežić je predobio trgovачke krugove i Ratno ministarstvo u Beču, ali na finansijskoj strani toga pitanja stvar je zapela, te nije došlo do izvedbe ovog prvog našeg željezničkog projekta.

Sva su Knežićeva djela izvedena najsavjesnije i potpuno na visini suvremene tehnike. Trasu i silazak ceste sa Vratnika, Kubusa ili M. Halana ne bi se niti uz današnja tehnička srestva moglo bolje izvesti. Nacrti, projekti, proračuni, do u najmanje sitnice izvedeni su poznatom graničarskom točnošću. Upravo je čudo kako je to izvedeno, kad se znade da se cio potreban materijal za snimanje terena, mjerjenja i crtanja morao nabavljati čak iz Beča. Preko 20 godina svog života proveo je Knežić na Velebitu izvodeći svoje radove. Probijao se i radio na najgorem terenu, na neprohodnom kršu, tražeći povoljnije prelaze i silaze preko te planine. U velebitskoj pustosi, daleko od svijeta, bez komunikacija, Knežić je iz prvih izvora bio obavješten o najnovijim tekvinama tehnike. Tu se najbolje vidi, da je i bez

telefona, radija i modernih sretstava komunikacije genij veza jača i pouzdanija u odabiranju i primanju za sva strujanja i pokrete suvremenog života, nego ikakova propaganda i sva njena sretstva utuvljenja i zarobljivanja. Ne samo sadašnjicu, genij u sebi sintetizira i nastojanja prošlosti, te jednu i drugu smjelo upravlja prema budućnosti. Knežić je neosporno jedan od najgenijalnijih i dalekovidnijih naših graditelja 19. stoljeća.

Hvalevrijedno je nastojanje Kluba građevinskih inženjera u Zagrebu, a napose tajnika g. ing. Szavits-Nossana, koji hoće da uspomenu na Knežića ožive, proučavajući njegova djela, sabirući arhivski materijal, te čuvajući njegove građevne spomenike.

Inicijativom toga kluba, a shvaćanjem i susretljivošću bana dr. Viktora Ružića, dala je Savska banovina preko Inspektorata za posumljivanje krša u Senju urediti i popraviti Knežićevu zadužbinu, crkvicu sv. Mihovila, te njegov grob.

Ne samo radi pieteta, nego radi pouke, koju daje Knežićevu djelu, dobro je da se ogledamo na tog zanimljivog i osobujnog našeg čovjeka. Po svojim izvedenim djelima, a i osnovama, unatoč toga što su ostale na papiru, Knežić je velik čovjek. Napose za naše prilike rijetko konstruktivan i stvaralački duh. Trebali bi osobito isticati njegov lik u našoj sredini, tim više, jer kod mnogih naših velikih ljudi i talenata upravo je fatalno otsustvo svake konstruktivnosti. Previše imade riječi, a malo djela.

Graditelji, nacionalni ekonomi, političari, kulturni historičari, a napose planinari mogu mnogo pobudu crpsti u Knežićevu životu i radu. Na našem Olimpu — Velebitu — planinari će najviše susretati Knežića. Ne može netragom nestati 20 godina neprekidnog i mukotrpnog rada jednog čovjeka, makar nezahvalnost i neznanje ne znam kako veliko bilo! Sa Velebitom je zauvijek povezan duh i tijelo toga čovjeka. Upravo u izboru mjesta za svoj grob se najviše očituje ličnost Knežića. Da li je itko toliko volio Velebit kao on? Sin ravnice i panonskog blata u velebitskom stancu kamenu, na domak moru, hoće da se zauvijek smiri. Imade nešto u Velebitu što osvaja i privlači ljude. Knežića grob je najrječitiji dokaz tome.

Sa hladne Cetine na kršnu Dinaru

Ljubomir Stipić (Sarajevo)

Višednevna krstarenja po divljoj Kamensici i gordom Trögla vu toliko su nas oduševila, da smo se s nepritajenim zanosom približavali trećoj grupi Dinarskog gorskog lanca, kao posljednjoj točci naše osam-dnevne ekskurzije po vrhovima ovog ljutog krša. Navedena tura imala je utaziti davnu našu žedu za upoznavanjem prirodnih ljepota opjevane Dinare.

I pošto smo se oprostili s vrletnim Troglavom te preko Pomenika i Privije spustili do njegova podnožja na dalmatinskoj strani, stigli smo u selo Koljane na Cetini, poznato po svojedobno otkrivenim ruševinama starohrvatske bazilike. Odavde smo kolskom cestom imali prevaliti još kojih 7 km do ubavog mjestanca

Foto: Lj. Stipić

»Kršna« Dinara

Dalmatinske Zagore, Vrlike, koja nas je u rano jutro toga dana s vrhova Troglava duboko dolje u nizini ljupko privlačila. Tu je po moćnoj odredbi vođe puta predviđen noćni počinak. Put tvrdim drumom od Koljana do Vrlike, na cesti Sinj-Vrlika-Knin, nije nam nimalo godio, iako je vodio slikovitim predjelom, koji je utonuo među sive padine Troglava s jedne a Svilaje s druge strane. Najradije bi čovjek ovaj odsječak puta prešao kakvimgod prevoznim sredstvom, kad bi mu se za to pružila prilika.

Ali kako nam se sreća nije nasmiješila, morali smo po volji sudbine put iz Koljana dalje nastaviti pješice, prispevši napokon pred večer u Vrliku. Nakon kratkog odmora pošli smo u gradski park, da na samom izvoru okušamo glasovitu vrličku kiselu vodu, na koju

nas mještani kao na lokalnu prvorazrednu znamenitost odmah upozoriše. Svaki je stranac bez obzira na znatiželju nekako obvezan posvetiti pažnju posebnim odlikama posjećenog kraja.

Pa kada su i posljedne zrake sunca ostavile obzorje, našli smo se u iznajmljenim sobama male gradske gostione spremni na počinak, koji nam je toga dana bio potrebniji nego obično. To je lako shvatljivo, ako se uzme u obzir, da smo se s najvišeg vrha Troglava do Vrlike spuštali punih 8 sati, računajući tu kratki odmor na Pomeniku i u Koljanima. Osim toga bio nam je to peti dan napornog planinarenja.

Slijedećeg jutra (12. srpnja) uputili smo se odmah s izlazom sunca k izvoru tih Cetine. Put je vodio na selo Kosore i onda preko ravnog Cetinjskog Polja do izvora rijeke. Na dnu polja naišli smo na seosko groblje s ruševinama drevne crkve Sv. Luke, koja je nekada pripadala starosjedilačkim katoličkim vjernicima, koje je turska provala otjerala s rodne grude. Danas je tu pravoslavno groblje.

Za desetak minuta stigli smo od groblja do izvora Cetine (od Vrlike za $2\frac{1}{2}$ sata). Okrugao zeleni vir na samom vrelu upozorio nas je na veliku dubinu izvora. Cetina odmah u početku svoga toka jakim zamahom, snažno ali mirno, vijuga brojnim poljima zagorske Dalmacije, probijajući se pored strmih padina Dinarskih planina, često kroz neprohodne gudure i klance surog gorskog krša, sve tamo do svoga sliva u plavo more.

Izvor Cetine nalazi se u maloj krškoj vrtači, otvorenoj prema izlazu rijeke u Cetinjsko Polje, kojega su sa zatvorenih strana okružile goletne sivine razdrobljenog vapnenca.

Jedna seoska djevojčica usrdno nam pruža iz drvene posude hladnu izvorsku vodu, kojom je napunila svoju omašnu bremu, pretešku za njezina nejaka leđa. Maloprije susreli smo dvije žene, pogнуте pod teškim teretom dobre polovice naviljka sijena, koje su na leđima nosile iz polja. Čovjeku se nehotice nameće pitanje, koje poslove onda obavljaju odrasli muškarci, kada se žene i djeca toliko opterećuju?

Odmah povиše izvora je selo Cetina, koje je nastanjeno isključivo pravoslavnim življem, najvećim dijelom porodicama Četnika. U selu smo malo založili i pod vodstvom okretnog brđanina Dušana Četnika krenuli da razgledamo obližnju krašku špilju, koja od sela nije udaljena ni punih 10 minuta hoda.

Naš nas je vodič vrlo pažljivo uveo u nutrinu pećine, upozoravajući nas »stručno« na pojedine odjele špilje. Prolazili smo vrlo oprezno kroz tamne labirinte ogromne podzemne šupljine, koju su blijedo osvjetljivale naše karbitne svjetiljke. Kroz grobnu tišinu odje-

kivala su izvikivanja vodiča: »prva galerija« ... »druga galerija!« ..., »oprez kod prelaza« ... Zvonko su odlagali glasovi vikača u dubinama tamnog prostora, a kad bi se sve umirilo, čuli su se tihi šumovi podzemnih vodenih kapnica, koje su vjekovnim svojim djelovanjem uresili pećinu bogatim i raznolikim kitnjama stalaktita i stalagmita. Zaista ovaj hod kroz mračne dvorane puste špilje ispunio nas je čarom nedokučivih prirodnih zbivanja, na koja ljudi upućuju svoje poglede neutaženog divljenja osjećajući istodobno čežnju za spoznajom tolikih još nevidenih čudesa tajanstvene prirode. Naš ljubazni vodič, koga je na putu pratilo skoro pola sela, većinom djece, bio je u pogledu traženja svog honorara veoma skroman. Za-

Foto: Lj. Stipić

Na vrelu Cetine

molio je samo, da mu za uspomenu pošaljemo zajedničku sliku, snimljenu pred izlazom iz špilje. Naravno, da smo tako blagoj želji odmah po povratku u Sarajevo najspremniye udovoljili.

Od Cetine vodio nas je kozji put k podnožju Dinare. Najprije kroz šipražje a poslije kroz hrastove gajeve probili smo se nakon jednosatnog hoda do sela G lavaša, gdje na malom guvnu zatekosmo ljude i žene zaokupljene vršenjem žita. Dva neugledna konja lijeno su se okretala oko drvene stožine, prisiljeni na to pucketanjem goničevog biča, praćenog jednoličnim njegovim podvikivanjem. Sve što može raditi, prihvatile se posla, kako bi iz žutog klasja oslobođili štura zrna mršavog roda, kojim ih je još mršavija zemlja rodne grude

obdarila. Tu smo najmili i vodiča, koji će nas provesti do »sinjala« (signal = piramida na vrhu Dinare).

Nakon kraćeg skakanja preko klizavih škrapa i razbacanog kamena zapazili smo, odjednom, pri teškom napredovanju na izloženoj klisuri historijsku, sredovjekovnu gradinu Glavaš — sijelo nekadašnjih banova današnje dalmatinske Hrvatske. Nismo mogli propustiti priliku, a da ovu staru ruševinu pobliže ne upoznamo. Ostatak je to davne slave i moći njenih gospodara. Solidnost građevine je tolika, da još i sada, usprkos prohujalih vjekova, gordo strši nad krajem, gdje je historija zapisala najsvjetlijе događaje negdašnjeg sretnog narodnog života.

Što smo dalje zalazili u srce planine, sve jasnije je dolazio do izražaja ljuti krš kršne Dinare. Brojne škrape i prosjekline otežavale su nam hod po usijanom kamenju. Sunce je nemilice pržilo iz nebeskih visina, kao da će sve na zemlji spaliti. Nigdje hladovine ni za dlaku — sve je pusto i golo. Gdje su se nekada prostirale ogromne šume, danas caruje sivi kamen. Naša grupa se pod teškim okolnostima, polako ali sigurno, primicala vrhovima ponosne Dinare.

Prešavši po najvećoj žegi Pekasovu Dragu domogli smo se Buna ra, gdje se osvježismo hladnom vodom. Nastavili smo put do Podcrkve. Od sela Glavaša do Podcrkve, gdje se nađosmo na planinskoj visoravni, mjestimično pokrivenoj travnjacima, trebali smo $2\frac{1}{2}$ sata hoda, a od Podcrkve do Levurdovca pod vrhom Dinare jedan sat. Tu smo ostavili konja sa stvarima, jer dalje nije mogao, pa smo se preko Zelene Stra ne uputili do vrha Dinare (1831 m), kamo prispjesmo za $\frac{1}{2}$ sata hoda. Ukupno potrošismo od Glavaša do »sinjala« na Dinari 4 sata ili od izvora Cetine 5 sati hoda.

Međutim sav trud oko uspona na planinu bio je bogato nagrađen. Zanos i radost pri stupanju na vrh Dinare u krasno predvečerje bistrog srpanjskog dana, ne dadu se opisati. Nalazili smo se na rubu hridina, koje su se na stotine metara okomito rušile u nizinu. Duboko dolje pred nama puklo je Kninsko Polje, kojim poput srebrne niti vijuga rijeka Krka, a u dnu polja tamo na zapadu smjestio se u večernjem rumenilu starodrevni gradić Knin, sa svojim, historijskim kastelom. Iza kninske tvrđave naširoko se prostrli u narodnoj pjesmi opjevani čuveni Ravni Kotari, sve do sinjega mora. Sunce samo što nije utonulo u blješćeću morsku površinu, koja se od refleksa zlatobojnih zraka zažarila poput goruće mase. Prizor kakav se rijetko vidi. Ne znaš, kud bi prije okom pogledao: ili na ljubičaste sjene pitoresknih bosanskih planina na istoku ili na tamne vrhove starca Velebita na sjeverozapadu. Njegova se veličanstvena grandioznost tako izrazito s ovog mjesta dočaruje oku. Ili pak da upiješ pogled u kičene predjele oko rudonasne Promine, gdje ćeš ubrzo

Foto: Lj. Stipić

Izvor Cetine

zapaziti zelene plohe dalmatinskog Kosova i Petrova Polja, što su se udobno smjestili, od Knina na jug, prema Drnišu i Vrlici. Kada bi čovjek samo mogao sve to odjednom obuhvatiti s ovih ugodnih plavih visina, osvježenih čistoćom lagodnog alpskog zraka.

Da harmonija bude potpunija, evo i nekoliko dinarskih pastira, koji nas brzo okružiše. Njihova su stada načičkala brojne vrhunce i obronke zelenilom slabo obdarenih visina Dinare, stvarajući idiličnu sliku planinskog života u svoj njezinoj netaknutoj divljini.

Obasjani posljednjim zrakama odlazećeg sunca, ostavili smo neobične prirodne ljepote romantičnog kraja i istim se putem spustili u Podcrkve za sat i po hoda. (Zašto se ovo mjesto usred planine zove Podcrkva, nismo mogli ustanoviti, niti nađosmo tragove o postojanju kakve crkve). U blizini Zrnića staje u Podcrkvi razapeli smo šator. Tu smo našli hladne vode u lednici (velika jama pod stijenama, gdje se zimi nabaca snijeg), a nije manjkalo ni odličnog ovčijeg mlijeka. Inače smo od strane članova porodice Zrnića (iz Kijeva kod Vrlike), koji se na Dinari zadržavaju na ispaši kroz ljetne mjesecе, susretani vrlo pažljivo za vrijeme našeg boravka u Podcrkvi.

Sutradan probudismo se u samo praskozorje i odmah nastavismo spuštanje prema Bunaru i Glavaš Gradini ($1\frac{1}{2}$ sata), a odavde se uputisimo ravno na državnu cestu Vrlika — Knin, na koju stigosmo kod kilometra 277 (2 sata) i istom produžismo do Knina (15 km — 3 sata hoda). Na putu se radi osvježenja i odmora zaustavismo kod izvora Krkića, koji nismo ostavljal i sve do njegova utoka u Krku na Kninskom Polju.

Po neopisivoj vrućini (13. srpnja) stigli smo u Knin oko 2 sata popodne, sretni, da je završio ovaj program dinarske ture na naše

puno zadovoljstvo. Osamnevno hodanje po goletnim liticama dućačkog planinskog lanca toliko nas je izmijenilo, da smo se morali ponovno privikavati prilikama u nizini.

U Kninu smo razgledali muzej hrvatskih starina, koji nam je najspremnije i ljubazno pokazao kustos g. prof. Dr. Stj. Gunjača.

Slijedećeg jutra, ranom zorom, vozili smo se šumskom željeznicom »Šipada« prema Drvaru i Jajcu. Vožnja je bila prijatna. Prolazili smo krajeve pune divlje romantike i istinske ljestvica. Vlak je vijugao iznad dubokih provalija, skrećući putnicima pažnju na interesantnosti divnog kraja, naročito od stanice Hrnjadi do Drvara. U vlaku smo se lagodno zabavljali. Najviše su se prepričavale razne zgodе sa minule ture. A tih je bilo puno pregrše. Jedan drug nije mogao zaboraviti neprospavanu noć u Vrlici, prouzročenu nedužnom noćnom šetnjom još nedužnijih sitnih stanovnika dodijeljene mu počasne sobe, dok smo ostala trojica smješteni u zajedničkoj sobi ostali poštovanici od te nepoželjne posjete. Možda smo bili imuni, mi ili soba, ili ni jedno ni drugo, nego pobjeda sna nad premorenim udovima. Samo je činjenica, da smo zaista slatko usnuli. Drugi drug ne moguće prežaliti, što mu nije uspjelo snimiti Troglav s Livanjskog Polja, koji se tamo od sela Lištana tako ponosito sa svoja tri glavna vrhunca pred nama ustobočio. I čekajući povoljnije osvjetljenje, a napredujući dalje prema podnožju planine, naš je prijatelj, kada se našao iza sela Čaprazlija, zaista imao bolje osvjetljenje omiljelog objekta, ali, nažalost, nije više imao pred sobom tri vrha Troglava, nego samo dva — dakle mjesto Troglava »Dvoglavlje«, a takav snimak ne bi postigao svoju svrhu. Uslijed promijenjenog položaja treći vrh Troglava izgubio se negdje iza ovih dvaju vidljivih i tako upropastio cijeli fotoamaterski san. Zlobno bi bilo savjetovati mu povratak na staro mjesto, do kojega bi trebao barem sat hoda. Tu bi dobio opet tri vrha, ali bi izgubio osvjetljenje, pošto je sunce naglo tonulo k zapadu. Zaista mala neprilika, koja se običnom smrtniku lako dogodi.

Bilo je i drugih putnih doživljaja, ali prostor ne dozvoljava, da se iznose. Osim toga izrabili bi i strpljivost poštovanih čitatelja. Zato o tome eventualno drugom zgodom, ako bude govora o Troglavu i Kamešnici.

Ostavili smo Drvar, pa Srneticu, vođeni ritmičkim huktanjem mrke lokomotive, koja je teško soptila prema Mliništu, vukući se tromo kroz gustu šumu. Od stanice Čardak počeli smo se spuštati u velikim okukama prema izvoru Plive, a malo zatim jurili smo uz obalu plavetnog Jezera Plive kod Jajca, koga tvori rijeka Pliva prije svog poznatog pada u Vrbas. Jezero su obasjavale posljedne zrake zalazećeg sunca. Njegove čarobne ljestvice su neopisive,

pa se Jezero s okolicom može mjeriti s najkrasnijim krajevima lijepe naše Domovine.

Domalo smo stigli u stari grad Jajce, zadnje utočište posljednjeg bosanskog kralja Tomaševića. Kako smo tamo prisjepeli u kasni sutan, nije nam bilo moguće pogledati obilne znamenitosti historijskog grada.

Foto: Lj. Stipić

Ulaz u špilju kod Cetine

Zimsko krstarenje Vlašić planinom

Josip Sigmund (Sarajevo)

Među bosanskohercegovačkim planinama nalazi ih se priličan broj, koje obiluju sa prekrasnim terenima za skijaško planinarenje. Ali usprkos svestranom užitku, koje pružaju posjetiocu, veoma je mali broj onih skijaša planinara, koji ih ne žaleći truda i vremena posjećuju, redovito uživajući u krstarenju divnim predjelima, što im ga one pružaju. Tome malom broju posjetilaca nije razlog pomanjkanje planinarskih domova i skloništa sa najpotrebnijim uslovima za obitavanje, a niti teškoće prilaza, nego je pretežno razlog tome pomanjkanje propagande za zdravi planinarski sport i za ljepote, kojima obiluju ove planine.

Samo zdravom, jakom i objektivnom propagandom može se razbiti neupućenost i nepovjerenje spram naših planina i terena. Tim putem i na taj način treba omogućiti najširim skijaškoplaninarskim slojevima, kako bi se na jedan pogodan način oslobodili onog lošeg preduvjeranja i mišljenja o bosanskohercegovačkim planinama. Svrha neće biti promašena, a niti će biti razočaranja, jer obilje ljepote i

netaknuti divlji čar zimskih pejsaža, koji se kriju među našim visokim planinama, jesu nadasve dovoljna garancija, da će svaki posjetilac pronaći svoje specifično zadovoljstvo, za kojim teži. Pored toga je specifično individualnog zadovoljstva, zbog koga i svaki planinar skijaš pohađa carstvo naših planinskih gorostasa, bez sumnje još i spoznaja, da će ga pri tome pohodu integralni rezultat opojnog užitka, beskrajnog zadovoljstva i trajne uspomene o utiscima, što je pruža draž i harmonija pejsaža planinskih vrleti, odvesti putem skijaškog traga, do mogućnosti da jasno i neosjetno spozna moć djelovanja planinarskog poziva, čije je žarište iskonski zov planine.

Dovoljno je da se jedamputa samo podje skijaškim tragom preko litica jednog od naših gorostasa ili barem djelomično zađe među onu njihovu vjekovnu romantičnu divljinu, pa da se spozna i osjeti moć ljepote planinskih predjela, iza čega će se iskristalizirati uvjerenje, kako se ne može izbjegći onoj grozničavoj čežnji za planinarskoskijskijskim vrludanjem kroz ove divne predjele.

Naknadni utisci o minulim krstarenjima i ponovna neutraživa čežnja za planinom bit će tada stalan podstrek za budući pohod, a ujedno će vrijediti i kao najača i najrealija propaganda za ljepotu predjela.

Udovoljite zovu naših planinskih gorostasa! Posjetite Prenj, Čvrsnicu, Vranicu, Bjelašnicu, Treskavicu, Vlašić, jer svaki od njih pruža neograničenu mogućnost da se utaži čežnja za skijaškim planinarenjem.

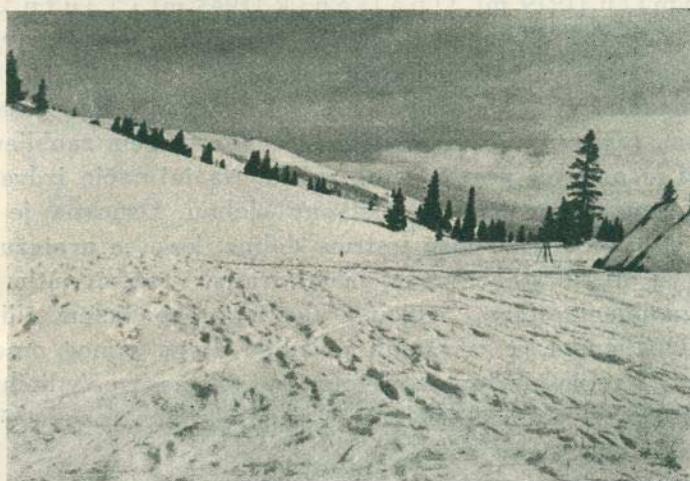
Svaki od njih sadrži u svom konglomeratu posebnu svoju specifičnu ljepotu za skijaško planinarenje. Svaki odrazuje poseban život i posebnu svoju ljepotu u redoslijedu izmjenjivanja spustova prema dolini ili visoravni. Zbijemo li sve te utiske i osobine u jednu cjelinu, dobivamo nenađmašivo neiscrpno područje za visokoplaninsko i skijaško planinarenje.

Njihovi masivi imperativno nalažu posjetiocu, da se prilagodi posebnom životu, što ga diktira divljinu visinskih predjela, čija je osnovna karakteristika jednostavnost življenja, samopouzdanje u sebe i svoje sposobnosti, a nesebično zalaganje za druga i prijatelja. Međutim je ritam života prigodom boravka na visokoj planini podvrgnut stalnom progresu, pri kome nema mjesta izvještačenosti i snobizmu, jer gore caruje zakon života divlje planine. Pridodajući tome još da sunce, obilje snijega i strmi prekrasni tereni planine sačinjavaju elemente za prekrasnu vožnju, na putu za spoznaju o čarobnoj ljepoti, onda se bez sumnje dobiva zaokruženo i čitavo savršenstvo, za kojim se teži i kojega može uopće planina pružiti posjetiocu.

*

Skisekcija H. P. D. »Bjelašnice« u sklopu svoga programa vrši za svoje članove svake sezone jedno osamnevno skijaško krstarenje po visokoj planini. Taj je način upoznavanja članstva sa specifičnim osobinama planinskih gorostasa veoma omiljen i cijenjen baš radi toga, jer postizava vanredan moralni utisak na učesnike. Naročito je oblubljen sistem krstarenja, prema kojemu se na najbrži način privedu učesnici onoj specifičnoj ljepoti planine.

Pored tih principa postavlja podružnica još i kao temeljni uslov, za kojim se teži, da svake sezone bude tečaj i krstarenje vršeno na drugoj planini i to po mogućnostai na jednoj, koja je zimi vrlo slabo posjećivana od ostalih skijaša planinara. Na taj je onda način uglavnom zaokružen značaj ovakovog preduzetog pionirskog načina vršenja propagande za zimsko planinarenje.

Vlašić; Okolina Smiljevice

Foto: J. Sigmund

Ove je sezone program predviđen i s uspjehom održan na gordoj Vlašić planini, koja je poznata diljem domovine radi obilja svojih pašnjaka i stočarskih produkata.

*

Iznad starog vezirskog grada Travnika vrletno se izdiže gorje Vlašića. Tokovima rijeke Lašve sa juga, Bileš istoka i Vrbanje i Ugra na sjeveru markantno je izdvojen konglomerat vlašićke gromade od srednjebosanskih rudnih planina. Pored tih osebina horizontalne razgraničenosti i izdvojenosti značajnija je njezina u vertikalnom smislu provedena osamljenost. Čitav niz planina dalje i bliže okoline ne dostiže niti približnu visinu vlašićkog predgorja, a kamo li visinsku vrletnost njegovih glavnih grebena.

Ta njegova dominantna osamljenost veoma je impozantna i za vidike u bližu i dalju okolinu nenadmašiva. Naročito prema sjeveru biva ta impozantnost naročito izražajna, jer tim smjerom gorje biva sukcesivno niže i to jednim neprekinutim redoslijedom sve do njegovog stapanja sa panonskom nizinom. Pomanjkanjem zaštitnih visokih barijera, spletova susjednih pojedinih planina, naročito prema zapadu i sjeveru, izložen je cijeli masiv Vlašića jakim, gotovo strašnim, učincima vjetrova. Jačini vjetrova pogoduje još i sklop same visoravni, a i pojedine drage i strme dubodoline, sa kojima je predgorje brojno ispresjecano. Snaga vjetrova na visoravni i na pojedinim prevojima stvara brisane prostore, preko kojih je nemoguć prolaz, kada su vjetrovi u punoj snazi.

Cijeli masiv je uglavnom raščlanjen na osamljene dominantne vrhove: Gromilu (1919 m), Opaljenik (1943 m) i Ljutu Gredu (1740 m) sa svim njihovim područnim vrhovima i sa visoravnima, koja je uklještena na podnožju njihovih obronaka.

Dominantni vrh Opaljenika (1943 m) povezan je sa svima svojim područnim, relativno nižim vrhovima, jednim lancem zaobljenih grebena, čiji je osnovni pravac istok-zapad. Na taj način izdvaja cijeli kraj u jednu harmoničnu jedinstvenu cjelinu. Osnovna je karakteristika toga područja duge i strme doline, koje se protežu cijelim masivom, u obliku žlijebova sa dosta strmim i razmaknutim stranama i sa zaobljenim dnom. Svojom zrakastom raspodjelom, čiji je centar vrh Opaljenika, a završetak pojedine drage samog predgorja i osobinom da su na cijelom svom toku sastavljene iz pojedinih kotlina sa širokim medjusobnim prelazima, predstavljaju nenadmašivo područje za vrtoglave spustove.

Između brojnih spustova toga područja najljepši je bez sumnje onaj, što vodi sa vrha Opaljenika njegovim sjevernim padinama, preko Smiljevice na Kraljicu. Taj se spust provodi u besprednoj vožnji, ali jedino uz jake povoljne snježne prilike t. j. kada je struktura snijega na cijelom putu jednaka; u protivnom se mora silazak vršiti postepeno. Visinska razlika toga spusta je oko 450 m, a na dužini od 2 km, te bi prema toj osebini dolazio među srednje, ali je ipak jedan od najljepših radi toga, što su široke vrtače sa svojim strmim padinama i blagim prelaznim krivinama zaobljenih svojih prevoja i dolova omogućili da se na pogodan način ispresjeca direktni spust, obilnom upotrebom vožnje uz kontra strminu. Ta vožnja uz kontra strminu je doista jedna od rijetkih užitaka uopće, a napose kada su ovako lijepo provedeni kao česti naizmjenci prelazi direktnog spusta.

Prema jugu, odnosno prema Vlaškoj Visoravni područje je Opaljenika razdvojeno jednim lancem vrhova na dva dijela i to:

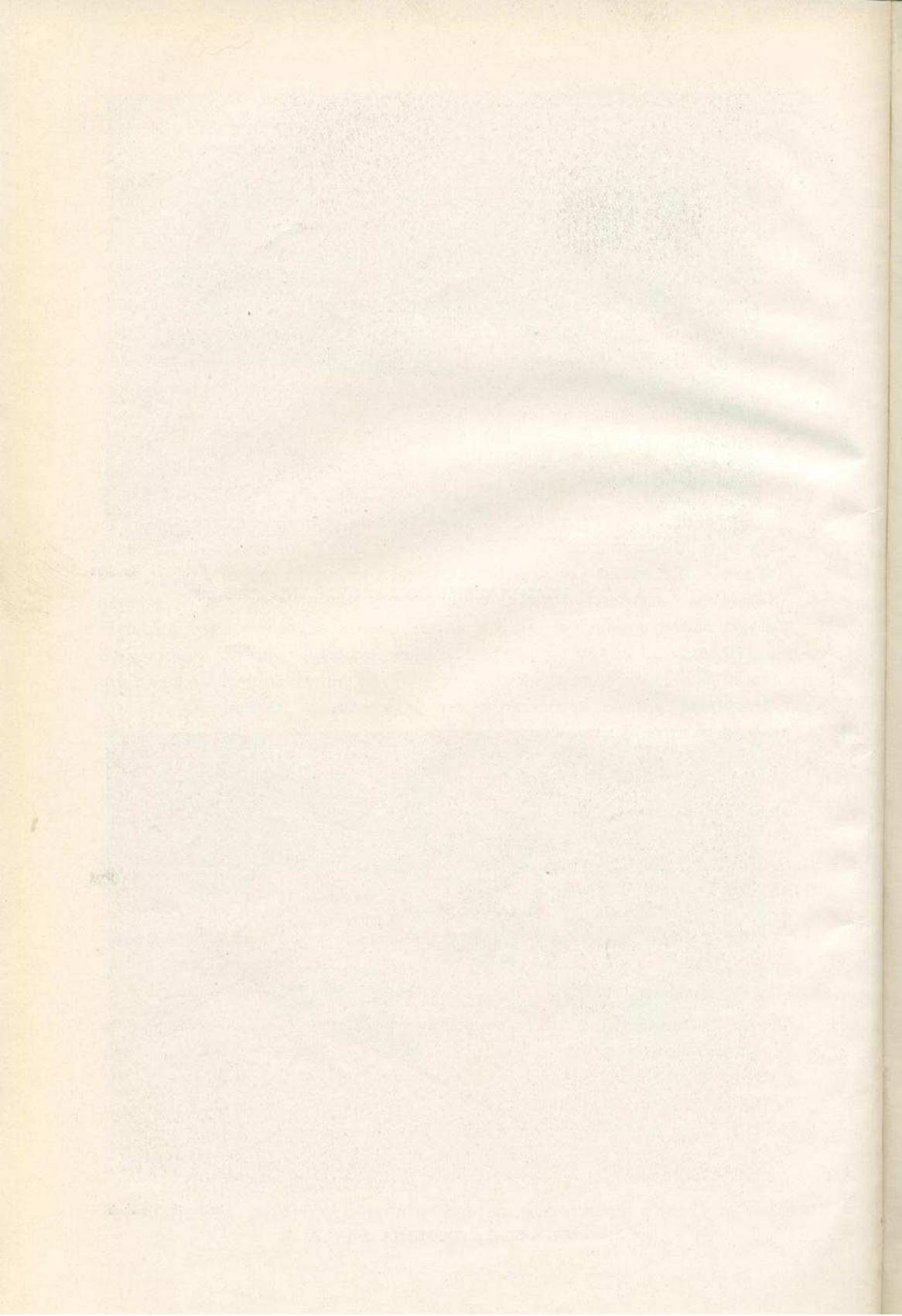
Foto: S. Štambuk

VLAŠIĆ: PLANINARSKI DOM »DEVEČANI« (1785 m)

Foto: S. Štambuk

VLAŠIĆ: OKOLINA PAVLA

jedan, čiji spustovi idu prema Velikoj Dolini, i drugi, čiji su opet spustovi usmjereni prema masivu Vlaške Gromile. Između svih najizrazitije je spust, koji vodi sa Opaljenika prema Pavlu (1808), Čavlu (1817 m), zaobilazi ih južnim obroncima, izilazi na Mali Šantić (1540 m) i završava sa nastavkom u Veliku Dolinu (1243 m). Tu je visinska razlika od 700 m na duljini 3 km. Taj spust poglavito prolazi, u pretežnom svom dijelu, jednim dosta širokim žljebom, čije su strme strane padina pojedinih područnih vrhova Opaljenika.

Foto: J. Sigmund

Vlašić: Sjeverne padine Opaljenika
(u pozadini Čavao)

Južni obronci Opaljenika stupaju se sa visoravni, čiji se krajnji dio završava vrletnim odronom Kajabaških, Ovčarskih, Devčanskih i Paklarskih Stijena. Taj lanac prodire u obliku narezukanog polukruga, u čitav masiv Vlašić planine, a posebno u njegovu visoravan. Direktna visina stijena je preko 600 m. One se nastavljuju i prelaze preko jako strmih obronaka u travničku kotlinu.

Na zapadnoj strani visoravan se spušta prema Galici planini i Velikoj Dolini, a na istoku prelazi u nenađmašive spustove prema Gučijoj Gori (691 m), preko Kajabše, Konjske (1200 m) i Bukovice (1044 m). Na toj dionici dostižu se dugi spustovi preko zatalasanih obronaka Vlašičkog predgorja. Više od jednog sata samo je vožnja u spustu i to srazmjerno preko dosta blagih i otvorenih padina. Taj se povratak u Travnik, protkan ovako

jedinstvenom vožnjom u spustu, koji traje više od jednog sata, nikada ne zaboravlja. Visinska razlika je nešto jača od 1100 m, sa duljinom oko 12 km. Nešto više od polovine vožnje se provodi preko mnogo-brojnih međuravnica i kontra strmina, koje su idealno razmještene tokom vožnje i to tako da ih se može bez naročite opasnosti i truda preći u punom zamahu vožnje, jer to omogućavaju strmine, koje dolaze prije njih.

Najljepša visoravan Vlašićkog gorja nalazi se okružena i zbijena među grebenima glavnih vrhova. To je područje Smiljevice, najromantičniji zimski predjel cijelokupnog Vlašićkog gorja, a pruža ujedno nenadmašivo područje za idealnu jedinstvenu i laganu skijašku vožnju i krstarenje. Svi se strmi, glatki i otvoreni obronci osamljenih glavnih vrhunaca tu sjedinjuju u zajedničku prostranu blago zatalasanu dolinu, koja je samo po gdjegdje malo jače ispresjecana većom dragom ili dubodolinom. Radi osebine toga područja može se mirne duše reći da ono predstavlja pravi skijaški raj za zimsko planinarenje.

Ocijenivši pravi značaj za skijaški sport i zimsko planinarenje podružnica D. P. u B.i H. u Travniku gradi baš na tome području Smiljevice planinarski dom većih razmjera. Temelji kuće već su gotovi, a nalaze se na vrelu Kraljice (oko 1500 m visoko), a neposredno ispod samog Crnog Vrha (1731 m).

Na istoku od Opaljenika prostire se slikovita Vlaška Gromila (1919), koja je od njega odvojena prostranim dolinama, čiji se smjer na jednoj strani spušta prema Smiljevici, a na drugoj prema Kajabaši. Ta draga između Opaljenika i Gromile dostiže kotu 1749 m. Ispresjecana je čestim dubokim vrtačama. Masiv gromile također je zaobljenih vrhova i grebena, koji se preko strmih obronaka ruše u nizinu, pojedinim širokim žlijebovima, sličnim velikim plazovima. To spuštanje padina usmjeren je prema 600—700 m visokoj dolini potoka Bile, na čijem se području nalazi gusto naselje Gučija Gora (671 m). Ti su predjeli ujedno i područja najstrmijih i najdužih spustova. Visinska razlika dostiže se od 1200 m, a na razdaljini od 8—10 km. Nažalost se oni mogu samo djelomično iskoristiti, jer teško da itko pristane da žrtvuje za jedan sat spusta kasnije 5—6 sati stalnog uspinjanja. Ti se spustovi isključivo koriste samo prigodom povratka u Travnik.

Najstrmiji spust Vlašić Planine je onaj, koji vodi sa vrha Gromile prema Kozici. Tu je tolika strmina da ju je nemoguće direktno preći u spustu. Visinska razlika je oko 500 m, na daljini (zračnoj) oko 300 m. Niti uz najpovoljnije snježne prilike ne vjerujem da se može u linearnom smjeru sići, iako to terenske prilike omogućavaju. Brzina bi bila tolika, da je ne bi bilo moguće izdržati. Ali dje-

Foto: S. Štambuk

Vlašić: Pogled na Smiljevicu — desno Crni Vrh (1731 m)

lomično usporavajući brzinu i uz pomoć tehnike strmog obronka, pravi je užitak tim obronkom sruštati se prema dolini.

Nasuprot Opaljeniku i Vlaškoj Gromili a iznad Smiljevice na čitavoj sjevernoj strani pruža se visoka glomazna barijera Ljute Grede. Preko Kraljice spojeni su područni obronci Opaljenika na zapadnoj strani Pavla, Čavla i Crnog Vrha jednim širokim zaobljenim bilom sa Ljutom Gredom. To se bilo postepeno i blago uzdiže i proširuje u visoravan gotovo sa ravnom površinom, a koja ide duž čitave barijere Ljute Grede. Na krajnjem istočnom njenom dijelu visoravan se završava jednim impozantnim odronom prema potoku Bili, a djelomično i prema Smiljevici, gdje odron ima oblik kazana. Na ostalom dijelu srušta se visoravan prema jugu sa dosta strmim otvorenim i zaobljenim padinama u smjeru prema Smiljevici. Prema sjeveru čitava visoravan pada u blagim pošumljenim strminama u dolinu potoka Ugra i izvorišta Vrbanje. Sa vrha Ljute Grede (1740 m) veoma blagim spustom u dužini od 3 km silazi se prema Kraljici.

Veoma je romantičan spust sa Ljute Grede prema naselju Kričanima, koje se nalazi na visini od 1281 m, prema čemu spada među prve u Bosni.

Glavni zimski prilaz za Vlašičko gorje je preko sela Paklareva (918 m), koje vrijedi ujedno kao glavna prometna žila Vlašičkog gorja. Iz Travnika ili Turbeta dolazi se putem do Marjanovića hana, odakle preko Paklareva dobrim putem, koji je zimi uvijek moguć za pješaka i za konja, do na Paklarske stijene (1469 m). Tu je

početak Doline, sa kojom se može doći prema Kraljici, Koričanima i Gostilju. Odatle sa vrha stijena za nepun sat hoda desno uz strmi žlijeb preko Vražeg Griča i Šabinice Dola stiže se u dom na Devečanima (1785 m).

Duži, osjetno teži i naporniji put je onaj koji vodi direktno iz Travnika preko Bašbunar, Kajabaše, Propadala, Razvala na Devečane.

Najimpozantniji vidici steru se sa Opaljenika prema zapadu i jugu na zatalasano more dalmatinsko-bosansko-hercegovačkih planina. Počam od dugačke barijere Velebita, čiji se zasnježeni vrhunci i visoravni uvijek tako tajanstveno i plavičasto ljeskaju, pa preko ponosne Dinare sa vrletnim, golin i oštrom nazubljenim grebenom, koji slikovito izbjiga onako tamno siv iz bliješteće i bijele koprene susjednih planina.

Tek raskošni čar ljepote osjeća se gledajući niz planinskih gorostasa, između kojih pretežno dominiraju svojom impozantnošću Vran (2074 m) te divlje razasuta visinska gromada Čvrsnice planine. Jasno se na njoj ocrtavaju vrtoglave strmine Velikog Vilinca (2116 m) i Velike Čvrsnice (2228 m), dajući naslutiti gledaocu o raskošnoj mogućnosti zimskog planinarenja po njihovim obroncima. U nastavku tamo dalje na lijevo, tik na obzoru, koči se izrezuckani greben Prenj planine sa vrhovima Otišem (2097 m), Zelenom Glavom (2123 m) i Lopoglavom (2102 m).

Najbliže nam se pred očima prostire slikovita dugačka Vranica planina sa raštrkanim svojim pojedinačnim i osamljenim vrhovima. Iza nje, i kao da se je s njom stopila, skače Bjelašnica (2067 m). Još više u lijevo koči se visoka Jahorina (1913 m) i Zelen Gora sa Stogom (2014 m). Duboko dolje, preko litica Jahorine, nazire se kroz plavičastu maglu šiljasti greben Maglića (2387 m), toga najvišeg diva dinarske skupine bosansko-hercegovačkih planina.

Zaokruživši vidokrug nesvjesno nam se pogled spušta niz obronke Vlašićkog gorja, do njegovih visoravnini, draga i najnižih obronaka predgorja. To je slika ljepote, koja očarava i zarobljuje dušu. Vidjeti se mora, jer opisati se ne da. Koliko sam puta ranijih godina sanjario, naslonjen na skijaške štapove i promatrajući sav taj raskoš planinske ljepote i onog pravog svijeta snježnih visinskih predjela. Tako slika i to proživljavanje nikada ne umara niti teško dolazi. Naprotiv služi kao opojnost i zdrava razonoda za prilog trajnog uživanja u nezaboravnim uspomenama.

*

Uz nastup divnih proljetnih dana, punih sunca i veselog titranja planinskog zraka pružilo nam je gorje Vlašića u punom čaru i zamahu svu svoju draž i ljepotu. Prekrasni spustovi po glatkim obroncima, prekriveni ujednačenim zrnastim snijegom i provlačenje skijaškog traga kroz dubodoline i drage gorja i predgorja bila nam je svakodnevna prijatna i skladna radna dužnost.

Nizovi strmih i dugačkih spustova preko otvorenih obronaka, a po netaknutom bliještavom snježnom pokrivaču odvodili su nas u raznim pravcima, sate i sate daleko od doma, sve tamo do najdubljih draga i dubodolina samoga predgorja. Baš ti dugi spustovi prema dubodolinama neizmjerno su oduševljavali učesnike, a ujedno su i karakterizirali cijeli sistem krstarenja. Početak i završetak dana bio

Foto: S. Štambuk

Vlašić: U području Kazana

je izvađan uvijek sa jednim krasnim dužim spustom, koji nas je dovodio u jutro na područje visoravni, a navečer domu.

Svu blagodat krasnih sunčanih dana i povoljnih snježnih prilika koristili smo do skrajnjih granica mogućnosti. Nesmanjenim žarom i elanom spontano se je pristupalo uvijek svaki dan novom krstarenju i novim utiscima, što su nam ih pružali prostrani tereni svega Vlašićkog gorja. Svaki od nas bio je svjestan da ovoliko obilje ljepote, što nam ih planinski život pruža, znaće da toj pojavi treba posvetiti osobitu pažnju.

*

Uz veoma nepovoljne vremenske prilike napustili smo vlak nešto iza 19 sati, u malom industrijskom mjestu Turbetu. Natovarivši cio prtljag, uračunavši tu i skije, na dva brdska konjića uputili

smo se spram sela Paklareva. Samo selo leži zbijeno na obroncima predgorja, a tik uz same litice Paklarskih Stijena.

Monotonim hodom naše karavane nesvjesno se je protkala priča o burnim vjetrovima i ostalim nepogodama, koje se mogu susresti prilikom uspona na Vlašić. Tamna olujna noć i niske magle, što su visile gore nad Paklarskim stijenama, tome su još više pogodovale, a ujedno nam dale naslutiti, već za rana, o predstojećoj borbi, kojoj ćemo biti izvrgnuti.

Glavni dio pričanja preuzeo je već u početku kršni Paklarac, »veliki Stipo«, govoreći nam na svoj zdrav, jednostavan i uvjerljiv način o pojedinim zgodama i nezgodama, preživljelima na visokoj i prema njegovim navodima čudljivoj Vlašić planini. Koliko je god Vlašić lijep, zna on biti opor i strašan, govori Stipe. Često puta zna biti u dolini savršena tišina, dok gore bjesni bura i vijavica. Ali ipak nepogoda ne traje nikada duže vremena, obično čak nekada i vrlo kratko vrijeme. Osobito je to izrazito obilježeno za vrijeme ljetnog perioda, kada se ponekad, čak u jednom danu, znaju izmjeniti sve vremenske nepogode i faze. Uvijek je bolje poći na Vlašić, zaključuje on, za ružna vremena, jer će se tada zasigurno dočekati, većiza dan dva, lijepo sunčano i prijatno vrijeme.

Svi mještani, pa čak i oni, koji su već imali bezbroj puta prilike da budu za vrijeme nepogode u planini, osjećaju neki nemoćni strah pred goropadnim zimskim zedačama Vlašićkog gorja. Sada su se već poneki od njih gotovo sasvim ohrabrili, videći svetoviše da se skijaši planinari još od unazad nekoliko godina uvijek sretno i zadovoljno vraćaju, proboravivši uvijek i po najnepovoljnijem vremenu nekoliko dana.

*

Drugi moj pohod na Vlašić planinu (1934. god.) bio je za vrijeme strašne nepogode. Mećava i silno nevrijeme bilo je toliko da su nas Paklarci na sve moguće načine odvraćali od naumljenog podhvata. Čak nam je »veliki Stipo« obećavao da će obrijati svoje velike brkove, ako se mi sretno iza osam dana vratimo. Ni u kom slučaju nije vjerovao, da se može odoliti ovolikom nevremenu. Naravski uspjeli smo tada uz veliki napor i ogromnu volju, da dođemo na Devečane. Za cijeli taj napor bili smo izdašno nagrađeni, jer je iza dvodnevног nevremena nastupilo prekrasno sunčano vrijeme, kakovo nismo mogli nikada niti naslutiti. Posve je jasno, da Stipe nije obrijao svojih brkova, ali se je zato rješio straha pred nevremenom. Sada niti jedan novi planinar ne polazi na Vlašić, a da mu on tu svoju zgodu sa brkovima ne ispriča i kao nuzgred ne reče u slučaju da je ružno vrijeme. Nije to ništa, trebali ste vidjeti, kako je melo i tutnjilo, kada sam ja trebao izgubiti brkove. Svake godine, kada dođem na Vlašić, napol-

Foto: S. Štambuk

Vlašić: Na Vražjem Griču

mene on tu zgodu bilo kakovom primjedbom ili doskočicom. Spوčetka su ga mještani radi toga dirali, ali sada to svi smatraju kao obilježje nekog perioda, u kome su se oni počeli oslobođavati straha i uvjerenja o nepobjedivosti Vlašićkog masiva u zimskom periodu. Pošto je i ovaj put Stipe video da u grupi ima novih lica, koja nisu još zimi bila na Vlašiću, otpočela je priča glatko ali sada uz obilje novih dometnutih varijanata.

Što su nas blage vijugave serpentine sve više izdizale nad Paklarsku dolinu, studen i jačina vjetra postajala je sve to žešća i nesnošljivija. Borba između dviju protivnih struja i osebina vjetrova bjesnila je punom žestinom u ne baš velikoj visini iznad litica stijena. Mahom se je osjećala prevlast djelovanja studeni sjevernog strujanja vjetra naspram tmastih i jakih barijera južnog toplog zraka. Komešanje uzduha tutnjilo je u punoj žestini gore u stijenama, šaljući nam odlomke te simfonije visoke planine, kojim nam se javlja da je planina oživjela i da će nam se predstaviti u punom bijesu svoje divljine.

Radi obilnog snijega, što je ranijih dana napadao, moradosmo tik pod samim vrhom Galice rastovariti konje, poslati ih u dolinu, a stvari natovarili na leđa »velikog Stipe« i još jednog seljaka. Izšavši na visoravan Galice dodosmo u susret bjesomučnom zavijanju hladnih nasrtaja, sada već sjevernog vjetra. Kroz preostale krpice crnih oblaka, što ih je sjever sveudilj i neumanjenom žestinom gonio prema jugu, javlja se mjesec, osvjetljujući nam prekrasnu zasnježenu okolinu. Studen, pojačana vjetrom, bivala je sve više nepodnošljiva. Ledilo nam se je i ono malo slobodne kože, što je virila iz

kukuljica i šalova, a prolazila je kroz odijelo i obuću kočeći na taj način mišice i otežavajući i smanjujući nam sve to više i jače svaki pokret.

Nešto iza pola noći stigosmo u dom prozebli i ujedno sretni radi prijatne topline, koju smo zatekli, a i radi spoznaje da će nam taj dom biti obitavalište kroz osam dana, u kojima ćemo proživljavati sve blagodati planinskog života. Dan ranije došao je u dom Dr. Mirko sa gospođom i naš stari znanac »mali Stipo« Vrhovac, paklarac, sadašnji čuvar i obskrbnik doma.

Prvi dan osvanuo je usprkos očekivanju tmuran dan, pun magle i vjetra. Vrativši se navečer iza 5-satnog krstarenja, žalosno smo pogledavali jedan drugoga tražeći objašnjenje: šta ćemo raditi ako ovako vrijeme dulje potraje.

Međutim se je već sutradan ostvarila prognoza »velikog Stipe«, da će uskoro biti lijepo vrijeme. I zaista nam Ljubo, ustavlši rano, jedva da je i zora počela, najavi vedrinu, koja je zračila kroz prozor. Nitko mu u prvom času nije htio vjerovati. Naravski o dalnjem spavanju nije bilo niti govora. Svi do jednoga poskakasmo sa ležaja, užurbano se spremajući da čim prije podđemo na teren.

Uzbudjenje i radost, što ćemo ipak imati sunca, istjeraše nas i prije predviđenog vremena napolje. Prvi zraci sunca već su bodro probijali kroz pogdjekoji zaostali oblačić, šaljući nam prvi vedar pozdrav, na pohodu u zasnježeno gorje Vlašića. Sav onaj bijes, koji je planinu sputavao minulih dana, kao da je netragom nestao. Tek iz gdjekojih zaostalih trakova magle, slabe povorke rijetkih oblačića, iz malo jačeg sjevernog vjetra i obilno zasnježenih predjela, dade se naslutiti, da je planinom prohujala nepogoda. Svuda je vladao savršeni red i sklad. U još je većem stepenu i obujmu iskočila ljeputa planine i predjela neposredno baš iza te nagle promjene prohujale nepogode.

Ostavljujući skijaški trag na obroncima divnih predjela, nehotiče se je svaki pitao, zar može planina biti onako goropadna, kakova nam se je pokazala. Nastupio je niz dana punih vedrine, sunca i divnoga prhkog snijega. Jako studeni zrak išao je u prilog, da se struktura snijega u mnogome ne mijenja, tako da smo prvih dana i pored obilja sunca imali vrlo dobar snijeg na tvrdoj podlozi. Svakodnevno djelovanje ožujskog sunca postajalo nam je sve teže, jer je koža apsorbirajući ogromnu količinu sunčanih zraka, počela sve više reagirati. Najjača reakcija pokazala se je na usnicama i to u tolikoj mjeri, da su nam svima bez razlike puti, otekli, a u znatnoj mjeri i ispucale. Na partie smo odlazili sve ranije i ranije, jer je utjecaj sunca na strukturu snijega bivao sve jači i katastrofalniji. Već do 10 sati gornji sloj snijega pretvarao se je u kašastu masu, po kojoj

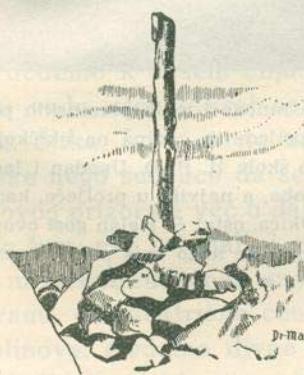
je bilo vrlo teško i naporno voziti. Predvečer je redovito nastupalo smrzavanje površine, koja se je pod skijama kršila, stvarajući na taj način veliku zaprijeku za ugodnu i bezbrižnu vožnju. Na svu sreću taj prelaz mijenjanja strukture snijega prošao je dosta brzo. Već za nepuna dva dana formirao se je divan zrnast snijeg, pružajući nam čar i svu ljepotu vožnje. Jedino smo nailazili na jako vodenast snijeg u nizinskim predjelima.

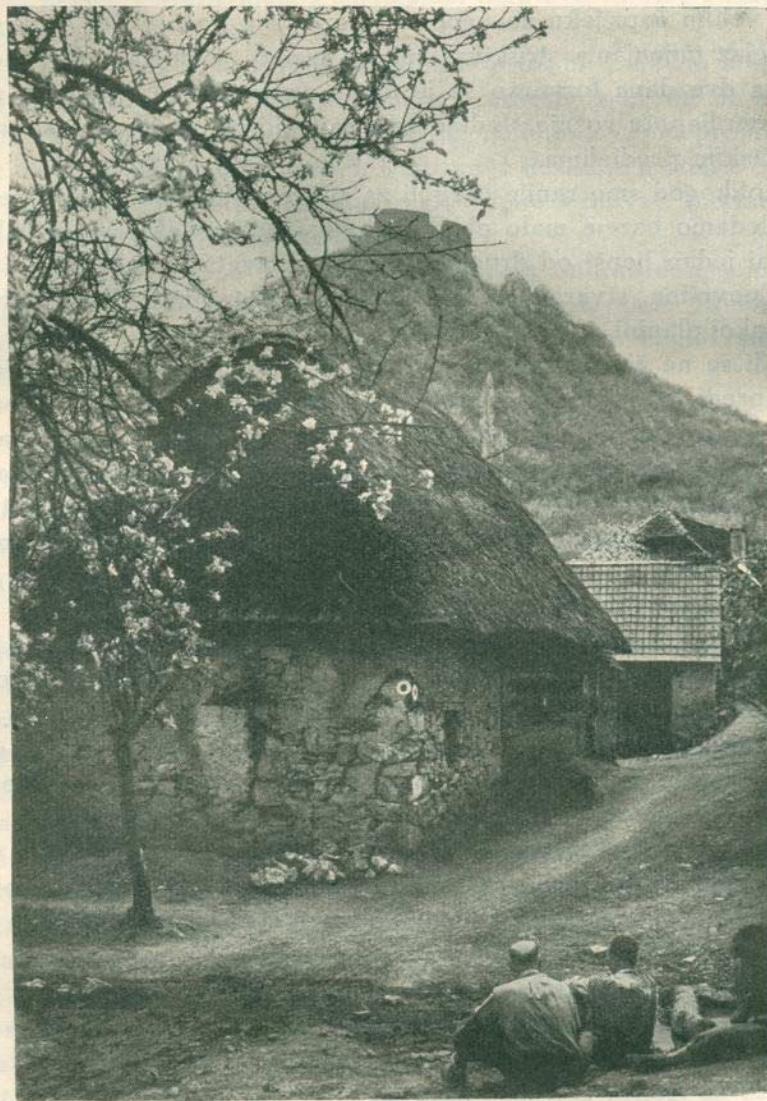
Kolikogod smo raniye čeznuli za suncem, sada smo jedva čekali da ugledamo barem malo oblaka. Preko našeg očekivanja redali su se dani jedan lješi od drugoga. Azurno plavetnilo neba i blještava bijela površina, stvarali su nam utiske o bezgraničnoj ljepoti života na visokoj planini.

Ali se ne živi na planini od samog užitka i idealisanja o ljepotama predjela, čovjek tu mora biti i prozaičan. Naš se je ekonom Ljubo pobrinuo, da nas uvijek svojim već više godina isprobanim jelovnikom nagradi za terenski rad. Bez sumnje je atrakcija čitavog jelovnika bio sir »torotan«. Za razumijevanje dodajem, da je to tvrdi sir, koji se dobiva preradom surutke, koja je ostala pri proizvodnji masnog sira.

Prohajaše dani kao ugodan san. Brzo se primače zadnji čas našeg boravka na Devečanima. Sa puno radosti i vedrine u duši može se osvrnuti svaki od nas na minule dane zasićene ljepotom i skladnim ritmom osamdnevnog života na lijepoj planini.

Ostavlјajući Vlašić, okrijepljeni ljepotama predjela, na koje gore nađosmo, već prilikom svog prvog zimskog krstarenja, postadosmo tvrdo uvjereni, da će ova planina u skoroj budućnosti važiti kao prvoklasna atrakcija za skijaški sport. Očekujući još uvijek da nam se ta prognoza čim prije ispuni i prostruji redovima najširih slojeva ostajemo u uvjerenju da će ljepote i zov Vlašić planine naići na do- stojnu pažnju i još širi značaj.

Samoborska okolica ima mnogo lijepih planinskih predjela. Među takove ide i puno posjećivani Okić. Posljednjih godina na okičkoj južnoj stijeni vježbaju u penjanju članovi Alpinističke škole H. P. D. Ugodan i lagan pristup privlači mnogo planinara u svako godišnje doba, a najviše u proljeće, kada je okolica sva u cvijetu. Tko jednom posjeti okolicu Okića, ostat će stalni gost ovog lijepog kraja, koji obiluje krasnom i raznolikom florom. Više nego opis priča o romantici i ljepotama okičke okolice jedna od mnogih slika g. Lj. Griesbacha.

Po Krki od Skradina do Manojlovca

Ćiro Brnić (Zagreb)

Još kao dječak želio sam, da jednom pogledam cijeli tok rijeke Krke. To sam želio tim više, jer sam se rodio u njezinoj blizini. Pa eto ovoga Uskrsa, konačno mi se ispunila želja. S priateljem Plačekom odvezao sam se ubrzanim vlakom do Perković Slivno, odakle konačno oko 7 i po sati prispjesmo u Šibenik. Dok smo mi u Zagrebu na Veliki četvrtak imali osrednje vrijeme, u Šibeniku je i u okolici padala jaka kiša. Iza toga je okrenula bura. To nam je davalo nade u lijepo ali hladno vrijeme. Veliki petak, cijelo prije podne razgledavali smo znamenitosti Šibenika, a naročito krasnu pozadinu Šubićevac, oko kojega vodi glavnu brigu marna podružnica H. P. D. »Kamenjak« sa svojim agilnim predsjednikom g. A. Fruom. Divne staze kroz borovu šumu osvježivale su nam neispravana tijela. Pogled nam je sizaо sve do Visa, a i preko nebrojenih malih otočića, razasutih po divnom Hrvatskom Jadranu. Žalosni što ne možemo duže uživati u ovom krasnom razgledu, spuštamo se polako u sam grad. U 13 sati je bio spreman brodić »Vila«, da nas poveze u lijepu, nama još nepoznate prirodne krasote. Vozimo se kroz kanal po umjerenou valovitom moru; sunce se skriva za oblake kao da se boji obasjati nas istodobno kada malo bura puše. Za nepunih pola sata evo nas u ubavom seoci Zatonu, gdje naša lada iskrcava poštu i ostale stvari iz Šibenika, dovežene za tamošnje potrebe. Vozeci se između ovih bregova čovjeku dolazi na pamet pitanje, koja je ovo prirodna snaga i moć bila, da je ovako divnu uvalu stvorila. Sunce se počelo oslobođati oblaka, kao da nam želi u svom sjaju pokazati ovaj divni kraj sa nebrojeno mnogo zavoja i okomitih stijena. Preko Prokljanskog Jezera osjetili smo nešta jaču buru kao znak da se još nalazimo u području mora, koje baca svoje pjenušave valove oko našeg brodića. U tom raspoloženju približavamo se Skradinu, kamo smo prispjeli u 14 i po sati. Tu ostavljamo brodić, uzimamo naše uprtnjače na leđa, da ugodnom i 4 km dugom cestom dodemo k našem cilju. Prolazimo kraj lijepog mosta i gledamo divnu vodu, što se kraj ogromnih bregova bliješti u popodnevnom suncu. Slika, koja se ne zaboravlja. Skoro 2 km hodali smo više natraške nego sučelice da se naužijemo divne slike. Nismo se ni oslobodili ovog prizora a već u daljini vidimo bijele plohe, od kojih pomalo dopire šum; evo još malo i cesta nas dovodi do pod krasne slapove. Mali mlinarski naučnik uz neznatnu nagradu prevaža nas na drugu stranu, do električne centrale. Uspinjemo se po zidinama porušenih mlinova, gledamo divne mnogobrojne slapove i uživamo u njihovoj krasoti. Obasjani su suncem i puni raznih duginih

boja. Razgledavajući krasnu okolicu došli smo u lijepo uređeni park, u kojem je sagrađen mali balkon, sa kojeg je najljepši pogled na sve slapove. Izlazeći iz tog parka još nekoliko koračaja pa smo u gostionici »Slavica«. Tu smo ostavili naše uprtnjače i otišli u šetnju do ušća Čikole u Krku. Divna je to panorama, sa mnogo malih otočića i jezeraca iznad slapova. Tako usput gledamo naš sutrašnji dio puta. U gostionici smo dobili prenoćište na »bijcima« pa smo uz šum slapova zaspali kao u najmirnijem skrovištu. U subotu u jutro oko 6 sati probudio nas je šum slapova. Gledamo kroz prozor. Sunce se pojavilo a vjetar stišao, što nas još više raduje za naš daljni put. Opet smo otišli na brdo, da vidimo i slikamo krasnu panoramu, koju smo još jučer gledali. Usput je Plaček sastao dvojicu seljaka i videći ih kraj čamca, dogovorio se s njima za prevoz do Visovca. Oko 8 sati smo se odvezli. Uski kanali i plićina vode do ušća Čikole u Krku ne daju našim lađarima da razviju brzu vožnju. Za nepunih četvrt sata evo nas na »pučini« Krke. Divni se bregovi ruše do mirne vode, a zelenkasto i nisko drveće daje oku ugodnu sliku, dok sunce svojim proljetnim i toplim sjajem uveličava divnu prirodu. Oko nas je sve mirno, samo se čuje udaranje vesala i kadkada čobanska pjesma uz zvonjavu pastirskih zvonca. U daljini, uz obalu, vidi se po koji čamac, a kroz tihi i mirni zrak prodire po koja nerazumljiva riječ. Tako između ovih uvala, nakon 2 sata, ugledasmo krasni otočić Visovac. Još $\frac{1}{4}$ sata i evo nas na Visovcu. Gostoljubivi domaćina pokazao nam je znamenitosti crkve Velike Gospe, u koju na hiljade vjernika dolazi svake godine. Među osobito vrijedne povijesne uspomene spada turski »ferman«, izdan pred nekoliko stotina god. i veoma stara knjižnica. Oprostili smo se sa divnim i mirnim samostanom i prevezli se na sjevernu stranu.

Izgrađenom stazom uspinjemo se po obraslotom brdu. Svaki čas pogledamo na veliko jezero Krke, u kojem se sve više odražuje mali otočić, obrašten visokim jablanovima i uređenim vrtovima. Iz ove je visine pogled nezaboravan. Još jedan pogled otoku i cijelom koritu prema jugu i zapadu pa — dalje cestom do sela Brista na.

Prolazeći kroz selo za nepunih četvrt sata evo nas na vrhu Roške Drage, od kuda se opet vidi Krka sa slapovima. Iz Visovca do Roških Slapova prispjeli smo za nepuna 2 sata. Ovdje uzalud tražimo čamac, da se provezemo ispred lijepih slapova. Morali smo zaobići uvalu, od kuda smo ih mogli slikati. Slapovi su slični Skradinskim, samo što nisu u više kaskada nego su razasuti po cijeloj širini. Nakon malog odmora u hotelu »Roški Slap« nastavljamo cestom i poprečnim putem (odakle se između klisura vidi toranj Visovačke crkve) prema selu Miljevcu, kamo smo prispjeli u

17 sati. Ovdje su nas dočekala kola, koja su nas odvezla 11 km dugom cestom u Oklaj.

Uskrsna je nedjelja. Oko 9 sati idemo cestom kroz Čitluk, Puljane i puljanski gaj do Manojlova, da razgledamo gornje sabiralište vode i cijevi, kroz koje se (108 m) spušta voda u električne turbine ogromne centrale sa velikom količinom električne snage, ali vrlo malo iskorišćene. Silazimo do same Krke i idemo kojih 10 minuta do najvećeg slapa na cijeloj Krki. Silna količina vode ruši se po stoljećima nakupljenoj sedri. Suncem obasjani slap daje prekrasne boje, a vjetar što nastaje od ogromnog pada nosi vodu i ne da pristup u svoju blizinu. Vraćamo se istim putem uz ogromne cijevi pa cestom uz rub iznad vode. Krasna slika: u dolini zelenasta voda, na našoj strani šuma, a na zapadnoj gole stijene, koje se ruše do vode. U daljini se vidi i čuje slap Miljecka. Preko krševite visoravni prema zapadu i sjeveru vide se obronci Crnopca, Tulović Greda, sve do Sv. Brda sa snježnom kapom. Na sjevero-zapadu je Dinara sva u snijegu, a Svilaja i Promina kao sivi stražari upotpunjuju divnu panoramu. Sa vrha bacimo još jedan pogled na »široku« prema Bilušića Buku i oko 13 sati rastadosmo se sa divlje romantičnom Krkom i vratismo u Oklaj. Ponedjeljak je osvanuo tmuran. Poslije podne se kolima odvezosmo cestom ispod Promine prema Kninu. Jučerašnja krasna panorama sva je zastrta, a ledena kiša uz jaku buru kao o Božiću prati nas sve do Knina. Hladne noge i ruke zagrijali smo istom u kolima vlaka. Od treće stanice nakon Knina sve je u snijegu i buri. Lika i Velika Kapela poprimili su sve do Ogulina potpuni zimski izgled. U utorak u jutro prispjeli smo u Zagreb, puni krasnih dojmova sa sprovedenih uskrsnih blagdana po malo posjećivanim krajevima.

Uz albansku granicu

Srećko Vatovec (Zagreb)

Hladni izvori Crnoga Drima iza manastira Sv. Nauma zaista su rijetka prirodna ljepota. To su malena jezera, međusobno povezana, koja onda jednim rukavom utječe odmah u plavo Ohridsko Jezero. Na protivnom kraju Ohridskog Jezera izbija i teče dalje ispod albanske granice između velikih planina i stijena mutna rijeka Crni Drim. Uz tu rijeku vijuga se bijela cesta najprije kroz nizinu, a zatim zalazi zajedno s njom, u tamni kanjon, koji sliči Vrbaskom kanjonu. Razlika među njima je samo ta, što je taj drimski kanjon više pust i bez prometa. Na cijeloj cesti od Struge do Debra nalazi se samo jedno selo Velešta, dok Trebište i Kadžadžik ostaju s lijeva i s desna ceste u brdima. Do njih vode mali

putići. Neka tjeskoba zavlači se u srce strancu, kad prolazi nad pjenušavom mutnom rijekom i gleda nad sobom tamne klisure, pogotovo kad se približava noć, a svijestan je da se odmah nad njim nalazi albanska granica.

Iako su tragovi rata većim dijelom već izbrisani, to se još uvijek tu nalazi žalosnih dokaza te ljudske pošasti. Uz cestu nailazi se još na prazne fišeke i komadiće rasprsnutih granata, dok iz Crnog Drima vire iz pjenušave vode ostaci srušenih mostova kao kakvi kosturi.

Nad kanjonom zasjali su oblačići crvenkastim svijetлом zalažećeg sunca. Njihov se sjaj mjestimice odrazivao u tamnim virovima rijeke. Polako su nestali i ti odrazi svijetla i nad kanjon se nadvrio predvečernji sumrak. Nas dvojica smo hodali još uvijek cestom tražeći uzaludno očima prikladno mjesto za prenoćenje. Već smo izgubili posljednju nadu da ćemo naići na kakvo zaklonište, kad li dospijemo do otvorenog mjesta, gdje se sa stijene spuštao potočić. Na pećini upravo nad cestom ugledali smo kućicu.

Uspeli smo se do nje i nazvali »dobar večer«. Ali nitko se nije javljaо iznutra. Kad smo prišli bliže, vidjeli smo da je kuća napuštena. Na ulazu visjela su polupana vrata, dok se na prozorima nalazio samo okvir bez kapaka.

Odložili smo teret i razišli se u noć da skupimo na kamenju i stijenama nešto drva, što je u tami i nestašici bilja bilo prilično teško. Skuhali smo zatim pred kućom kavu, koja nije htjela zakipiti u roku od jednog sata, i uredili si ležaj na zemljjanom podu kuće.

Nelagodno smo se osjećali pod albanskim granicom sami bez igdje ikog. Zato smo navalili na vrata veliki kamen, a na prozore usku visoku piramidu kamenja. To je bilo tako složeno da, ako tko pokuša da udje kroz prozor, mora srušiti naslagano kamenje. Vani je iza stijena izlazio pun mjesec. Legli smo na tvrdi neravnji ležaj s uvjerenjem da ćemo se nakon dugog hodanja lijepo odmoriti. Ali to nam nije bilo sudjено. Cijelu noć do jutra nismo mogli stisnuti oka poradi žestokih uboda malih mušica, kojih je bila puna ova napuštena kuća. One su se zavukle u naš ležaj i bez prestanka izazivale na našoj koži resku bol. Na nikoji način ih se nismo mogli rješiti. Nakon kao vječnost duge noći jedva smo se dočekali vedrog jutra te smo još prije sunca nastavili put od te sablasne kuće na pećini iznad Drima...

Od Debra na sjever proteže se visoki masiv Krčina, Korača, Bištare i Vraca planine, koja se veže dalje sa masivom Šar planine. Između prije spomenutih planina teče bistra rječica Radika. Ona je poput drugih ovdašnjih rijeka izdubla u sivim stijenama svoj kanjon. Ta rječica utječe iza Debra u Drim, koji tu zakreće u Albaniju.

Pošto smo se htjeli uspeti na Korab, morali smo se po uputama javiti komandi graničarske čete u Žirovnići. To je mala varošica, koja se nalazi medju obroncima Koraba i Krčina, nedaleko iza glavne ceste, koja vodi iz Debra u Gostivar. Pošto smo tu bili upućeni, da je mnogo ljepši uspon sa zapadne strane, morali smo nastaviti put do slijedeće komande u Nićpur.

Nakon jednodnevnog pješačenja iz Debra stigli smo predveče do mjesta, gdje u Radiku utječe potok Štirovica. Na tom mjestu odvaja se od ceste putić i prolazi uz tok Štirovice penjući se uzbrdo prama granici.

Već je sunce davno zašlo, kad smo opazili na protivnoj strani (desnoj) potoka nekoliko kuća na brijegu. Nije nam bilo ni na kraj pameti da je to Nićpur, koji je po našem uvjerenju bio mnogo veće selo, te smo tako požurili dalje da dospijemo prije duboke noći u komandu. No sumrak se već počeo spuštati, a mi smo se još uvijek verali putićem uzbrdo i nizbrdo. Prolazili smo čas uz potok čas smo se opet uspinjali visoko nad njega, čas kroz gustu šikaru opletenu povijušama, čas strmim stijenama ...

Padala je već noć. Izgubili smo već svaku nadu da ćemo stići u Nićpur i pomalo smo počeli vjerovati da je on bio ono malo selo s druge strane potoka. No sad nam se nije isplatilo vraćati, pogotovo kad smo znali da smo daleko odmakli i da se pred nama nalaze Štirovice za koje smo držali da je veće selo od Nićpura. Nastojali smo da stignemo do njih. Trčućim korakom napredovali smo kroz brdo. Znali smo da graničari imaju tu dužnost da bez poziva pucaju iz zasjeda u svakog koji noću prolazi blizinom granice. Zato nismo znali šta da radimo. Već smo mislili da nećemo ni u Štirovice, kad li najednom prekine tišinu zov s visine.

— Eeeeej! ...

Daleko medju stijenama je odgovorila jeka. Taj se zov nekoliko puta ponovio. Nismo znali da li se to odnosi na nas, nego smo bili uvjereni da se to pastiri dozivaju. Unatoč toga prestali smo sa trčanjem i odazvali se.

— Eeeej! ... kuda ćete u Albaniju?!

— Kako u Albaniju? Ajde ovamooo ...

Pričekali smo dok do nas stigne čovjek, koji nas je dozivao. Bio je to makedonski pastir. Rastumačio nam je da smo prošli Nićpur i da se pred nama ne nalazi selo nego ruševine, a na drugom brijegu vojnička pekara. Pozvao nas da podemo s njim do razrušene crkve, koju smo već prošli, gdje se nalazi njegovo bačilo, no nismo mogli vjerovati čovjeku kojeg nismo mogli poradi tmine dobro pogledati. Zahvalivši se spustili smo se u dolinu, gdje se moralо

proći preko potoka i kuda je vodio put preko Štirovice u vojničku pekaru. Prešli smo oprezno preko potoka i zaputili se dalje. No uslijed velike tame nismo mogli razabrati ni puta ni išta oko nas. Pipali smo tako i prolazili šumom i grmljem, dok nismo došli do razrušenog sela Štirovice. To je selo razrušeno poslije rata, zato što su svi stanovnici bili kačaci. Pipajući tako tamom našli smo kup sijena. Pošto se nismo smjeli uspeti vojničkoj pekari noću, jer bi mogli biti ustreljeni, zavukli smo se u to sijeno. No zaspali nismo mogli, iako smo taj dan propješaćili 60—70 km.

Ležali smo između srušenih sivih zidina u šumi. Oko nas groblje, grmlje, razrušene kuće, šuma, pećine, brda i tiha hladna noćna tama. Prisluškivali smo napeto na svaki šušanj. Vjetar je u nekoliko mahova zazviždio granjem. Kroz potpunu tamu čuo se tiki šum slapova Štirovice i gdjegdje čukog krik. Dolazilo mi je napamet ranije noćenje u kanjonu Sušice pod Durmitorom. Isti šum i isti osjećaj. Polako je teklo vrijeme, dok napokon nije u dolini zavirilo bijelo svjetlo dana.

Izvukli smo se iz sijena i razgledali se. Žalosno je bilo pogledati prilično veliko selo posve srušeno i obrašteno grmljem. Zaputili smo se natrag u Nićpur.

Opet se uz nas redao isti kraj samo u obratnom smjeru. Brdo, stijene, šikara, uzbrdo, nizbrdo i najzađ smo opet prešli na drugu stranu potoka u Nićpur, kojeg smo jučer prošli poradi njegove neznatnosti. Tu smo dobili od komandanta upute i zaputili se preko brda u selo Nistrovo i Žužanj, koja obiluju mnogim izvorima hladne vode. Prošavši Ujedinjenje, vojničku karaulu na travnatom terenu, produžili smo put preko Kobilinog Polja na Mala vrata korabska, gdje smo prenoćili.

Sutradan smo se uspeli ispod Malog Koraba na glavni vrh Veliki Korab (2.764 m), otkuda pada lijep vidik u Albaniju, na dolinu Drima i visoke albanske gore. Nakon kratkog odmora pošli smo uz Tri Čuke na Velika vrata korabska, gdje smo ručali kod graničara. Pošli smo dalje grebenom, kojim ide granica, po travnatom dijelu gorja iza Koraba, koji je pun zmija i to najviše ridjovka, koje se sunčaju na topлом planinskom suncu. Uspjelo nam je da ubijemo nekoliko velikih primjeraka.

Sve do mraka trajao je naš put visokim planinama prema Koritniku i albanskom brdu Galici Lums. Tek uveče nakon susreta sa albanskim pograničnim oficirom i njegovom pratnjom stigli smo u graničarsku karaulu, gdje smo tvrdo zaspali na vojničkim krevetima. Slijedećeg dana počela su se uz nas opet redati razna brda i doline, šume, stijene i livade, dok se nismo preko Prizrena, Peći i Podgorice spustili na more...